

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانش آموزان
بامسکلات عاطفی و رفتاری

== راهنمای معلم ==

به انضمام:
* نقش‌ها و وظایف معلم
* کتاب‌شناسی معلم

تألیف: روی هوواری و پیام فیشر

ترجمه‌ی:

دکتر احمد به‌پژوه

(دانشیار روان‌شناسی دانشگاه تهران)

هادی هاشمی رزینی

(کارشناس ارشد روان‌شناسی)

۱۳۸۶

سرشناسه: هووآرت، روی و فیشر، پام Howarth, Roy
عنوان و نام پدید آور: دانش آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری: راهنمای معلم،
به انضمام نقش‌ها و وظایف معلم، کتابشناسی معلم
تألیف: روی هووآرت و پام فیشر؛ ترجمه احمد به پزوه، هادی هاشمی رزینی
فروست: تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان؛ شماره ۲۱۶ - زمستان ۱۳۸۶
مشخصات ظاهری: ۱۹۲ ص. جدول. شابک: 5-215-451-964-978
یادداشت: عنوان اصلی: Emotional and Behavioural Difficulties, c2005.
یادداشت: واژه نامه. موضوع: کودکان ناسازگار -- آموزش و پرورش
موضوع: مشکلات عاطفی کودکان. کودکان -- ناهنجاریهای رفتاری.
شناسه افزوده: Fisher, Pamela - فیشر، پام به پزوه، احمد، ۱۳۲۷ - مترجم.
شناسه افزوده: هاشمی رزینی، هادی - مترجم. سازمان انجمن اولیا و مربیان.
رده بندی کنگره: ۱۳۸۶ LC ۴۸۰۱/۵۹۵۲ رده بندی دیویی: ۳۷۱/۹۴
شماره کتابشناسی ملی: ۱۱۴۶۹۷۸

انتشارات
انجمن اولیا و مربیان

شماره ی انتشار: ۲۱۶

دانش آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری

تألیف: روی هووآرت و پام فیشر

این کتاب، ترجمه ی اثر زیر است:

Howarth Roy & Fisher, Pam (2005).

Emotional and Behavioural Difficulties. London: Continuum.

ترجمه ی: دکتر احمد به پزوه (دانشیار دانشگاه تهران)

هادی هاشمی رزینی (کارشناس ارشد روان شناسی)

آماده سازی: مدیریت آموزش، تحقیقات و تألیفات (گروه تحقیقات و تألیفات)

حروف چینی: سحر دیانتی بدایی ویراستار ادبی: حمیرا ربیعی

امور چاپ و توزیع: مدیریت اداری و مالی

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۶ - ۲۰۰۰ جلد شابک: ۵-۲۱۵-۴۵۱-۹۶۴-۹۷۸

طراح جلد: جعفر اسدی چاپ و صحافی: آراین قیمت: ۱۶۰۰۰ ریال

کلیه ی حقوق محفوظ است

تهران - خیابان انقلاب اسلامی، خیابان برادران شهید مظفر (صبای شمالی)

پلاک ۳۶ - ساختمان شماره ی ۵ وزارت آموزش و پرورش

سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان تلفن ۹-۴۹۱-۶۶۴۸۰

فروشگاه مرکزی: خیابان قدس، ابتدای خیابان طالقانی، شماره ی ۱۱۹

نمابر ۸۸۹۵۸۱۹۰

تلفن ۸۸۹۵۸۱۷۹

E-mail: olia@post.ir Web Site: Payvand.medu.ir

فهرست

۹	سخن ناشر
۱۱	پیش‌گفتار مترجم
۱۵	مقدمه
۱۷	فصل اول: تعریف مشکلات عاطفی و رفتاری
۲۱	عزت نفس
۲۲	علت‌شناسی مشکلات عاطفی و رفتاری
۲۲	۱- وراثت
۲۳	۲- خانواده و جامعه
۲۴	۳- مدارس
۲۵	ارزیابی
۲۷	درمان
۲۹	خلاصه
۳۱	فصل دوم: شما در مقام یک معلم
۳۲	شخصیت معلم
۳۳	توانایی معلم در مدیریت استرس خود
۳۵	مهارت‌های میان‌شخصی معلم در ایجاد ارتباط با دانش‌آموزان
۳۵	مهارت‌های میان‌شخصی معلم در ایجاد ارتباط با همکاران
۳۵	مهارت‌های معلم در ایجاد ارتباط کلامی
۳۶	مهارت‌های معلم در نگارش

۳۶	آراستگی ظاهری معلم
۳۷	توانایی های معلم در اجرای وظایف
۳۸	خلاصه
۳۹	خودآرزیابی
۴۳	فصل سوم: کلاس تدریس معلم
۴۴	جغرافیای کلاس تدریس معلم
۴۵	شکل و اندازه کلاس
۴۶	درها و پنجره‌ها
۴۷	ترتیب نشستن دانش‌آموزان و معلم
۴۸	حرکت در کلاس
۵۲	فضای دیوارها
۵۳	اسباب و اثاثیه
۵۵	تجهیزات
۵۶	قوانین کلاسی
۵۷	دستیاران حمایت از یادگیری، داوطلبان و کمک معلمان
۵۸	نقش معلم در ارتباط با کارکنان
۵۸	خلاصه
۵۸	خودآرزیابی
۵۹	اتاق، جابه‌جایی، دیوارها
۶۱	فصل چهارم: یادگیری دانش‌آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری
۶۷	کار گروهی
۶۷	تحسین و پاداش
۶۸	انعطاف‌پذیری
۶۹	فناوری اطلاعات و ارتباطات
۶۹	مشارکت والدین
۷۰	خلاصه

۷۱	..... فصل پنجم: مهارت‌های اساسی معلم
۷۲	..... زبان مثبت
۷۵	..... نظارت
۷۷	..... نظارت از طریق گوش دادن
۷۸	..... مداخله‌ها
۷۹	..... مداخله‌های مثبت
۸۲	..... مداخله‌های پیش‌گیرانه
۸۴	..... مداخله‌های ضروری
۸۵	..... شما چه می‌توانید انجام دهید؟
۸۸	..... هشدار
۸۹	..... وضعیت بدن، حالت‌های صورت و صدا
۹۲	..... خلاصه
۹۳	..... خود ارزیابی
۹۵	..... فصل ششم: جایگاه معلم در ساختار کلی مدرسه
۹۵	..... معلم ارشد
۹۶	..... ساختمان مدرسه
۹۶	..... میز و صندلی، تجهیزات و دکور مدرسه
۹۷	..... زمین و فضای مدرسه
۹۸	..... مدیریت و ارزیابی رفتار: یک رویکرد کلی به مدرسه
۹۸	..... قوانین و انتظارها
۹۹	..... پاداش‌ها
۹۹	..... ثبت رویدادها
۱۰۲	..... کنارگذاری (اخراج)
۱۰۴	..... نیازهای آموزشی ویژه در قانون ۲۰۰۱
۱۰۵	..... توصیف مختصری از سطوح مرحله‌بندی شده مداخله و مسئولیت‌های گوناگون معلم

۱۰۶	..... عملیات مدرسه
۱۰۸	..... دانش آموزان آماج
۱۱۰	..... فراتر از عملیات مدرسه
۱۱۲	..... دیگر مداخله‌های رسمی
۱۱۲	..... خلاصه
۱۱۵	..... فصل هفتم: برقراری ارتباط با والدین
۱۲۲	..... ارتباط خوب
۱۲۳	..... درک، حمایت و احترام
۱۲۸	..... خلاصه
۱۳۱	..... فصل هشتم: مدیریت مشکلات عمده
۱۳۴	..... گام اول: مرحله شروع اولیه
۱۳۷	..... راهکارهای غلبه بر عوامل اولیه
۱۴۱	..... گام دوم: شدت گرفتن مشکلات
۱۴۲	..... راهکارهای مدیریت شدت گرفتن مشکلات
۱۴۵	..... گام سوم: مرحله بحرانی و انتخاب منفی
۱۴۸	..... راهکارهای مدیریت مرحله بحرانی
۱۵۱	..... گام چهارم: مرحله بهبودی
۱۵۴	..... خلاصه
۱۵۴	..... نتیجه‌گیری کلی
۱۵۷	..... منابع
۱۵۹	..... واژه نامه انگلیسی به فارسی
	..... پیوست‌ها:
۱۶۵	..... الف: نقش‌ها و وظایف معلم، دکتر احمد به‌پژوه
۱۸۳	..... ب: کتاب‌شناسی معلم، دکتر احمد به‌پژوه
۱۸۶	..... فهرست برخی از آثار دکتر احمد به‌پژوه

سخن ناشر

مشکلات عاطفی و رفتاری در دانش آموزان، نه تنها آموزش و یادگیری آنان را با اختلال روبه‌رو خواهد کرد، بلکه عاملی است که روند برقراری نظم و انضباط را در کلاس دچار بحران می‌سازد، آرامش کلاس درس را مختل می‌کند، انرژی بیشتری را از معلم می‌گیرد، دانش آموزان دیگر را آزار می‌دهد و به طور کلی پیشرفت امور آموزشی و پرورشی را با کندی همراه خواهد ساخت.

عامل اصلی به وجود آمدن مشکلات عاطفی و رفتاری در دانش آموزان را باید در خانواده جست و جو کرد. این مشکلات گاهی بر اثر «عامل ژنتیکی» و به عبارت دیگر به دلیل «عامل وراثتی» به وجود می‌آید و گاهی نیز نوع اعمال و رفتار والدین یا اعضای خانواده باعث می‌شود تا یک یا چند فرزند عضو خانواده با این مشکلات مواجه شوند. البته عامل مدرسه و جامعه نیز علل دیگری هستند که در به وجود آمدن مشکلات عاطفی و رفتاری «درون‌ریز» و «برون‌ریز» در دانش آموزان نقش اساسی ایفا می‌کنند.

کتاب دانش آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری به عنوان یک راهنمای معلم اثری است که با زبانی ساده، روان، دقیق و درعین حال با نگاهی «راه‌بردی و کاربردی» تألیف گردیده است و مترجمان آن نیز تلاش

کرده‌اند تا محتوای کتاب را با جاذب‌ترین شیوه ترجمه کنند. به همین دلیل این کتاب یکی از منابع بسیار ارزشمندی است که معلمان و اولیای دانش‌آموزان و هم‌چنین دانشجویان می‌توانند با مطالعه محتوای کتاب، اطلاعات جامع و مفیدی به دست آورند و با استفاده از راه کارهای ارائه شده، با مشکلات عاطفی و رفتاری دانش‌آموزان آشنا شوند و آنها را مدیریت کنند، اعمال و رفتار آنها را تحت نظر قرار دهند، ناسازگاری‌های پنهان و آشکارشان را درمان کنند و با تلاش و جدیت بتوانند بر اساس اصول و فنون تعلیم و تربیت، این‌گونه دانش‌آموزان را از نظر آموزشی، تربیتی، اجتماعی و فرهنگی آموزش دهند، تربیت نمایند و در نتیجه محیط خانواده، مدرسه و جامعه را از هرگونه اختلال، بی‌نظمی، اضطراب، نگرانی و تزلزل محافظت کنند.

انتشارات انجمن اولیا و مربیان

پیش گفتار مترجم

در آستانه هزاره سوم میلادی، که عصر دانایی و انفجار اطلاعات نامیده شده است، تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان همچنان ارزشمندترین، دشوارترین، ظریفترین و پیچیدهترین امور قلمداد می شود و معلم به عنوان مهمترین عامل انسانی در نظام آموزش و پرورش، مسئولیتی عظیم و حساس برعهده دارد. به طور معمول، تمام معلمانی که در مدارس ویژه و عادی تدریس می کنند، با دانش آموزانی روبه رو هستند که مشکلات یادگیری، عاطفی و رفتاری دارند و به عنوان دانش آموزان ناسازگار، دشوار و مسئله دار مطرح می شوند. این قبیل دانش آموزان، گاهی رفتارهای برون ریز، مانند پرخاشگری، کوبیدن سر به دیوار و تهدید دیگران، از خود نشان می دهند و زمانی رفتارهای درون ریز، مانند اضطراب، افسردگی و ناخن جویدن از خود بروز می دهند. بدون شک این گونه دانش آموزان زمان و انرژی بیشتری را در خانه و مدرسه صرف می کنند و ضرورت دارد با شناخت و دقت بیشتری به نیازهای همه جانبه و نیازهای آموزشی ویژه آنان توجه شود.

در شرایط موجود نظام آموزش و پرورش رسمی کشور ایران، در خصوص دانش آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری، پرسش های متعددی مطرح می شود:

• آیا معلمان، به روان‌شناسی دانش‌آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری آگاهی دارند؟

• آیا معلمان، در زمینه علت‌شناسی بروز ناهنجاری‌های عاطفی و رفتاری دانش‌آموزان، شناخت لازم را دارند؟

• آیا معلمان، مهارت‌های لازم در برقراری رابطه انسانی با دانش‌آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری را کسب کرده‌اند؟

• آیا معلمان، به نقش‌ها و وظایف^۱ گوناگون خود، آگاهی دارند و به آنها عمل می‌کنند؟

• آیا معلمان و مدیران آموزشی، قادر هستند با والدین دانش‌آموزان مشکل‌دار، ارتباط لازم را برقرار کنند؟

• آیا برنامه‌های درسی حاکم در مدارس، به نیازهای همه‌جانبه و رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان توجه دارد؟

• آیا شکل، محیط و اندازه کلاس و ساختار و عملکرد مدارس، در ارتباط با نیازهای آموزشی ویژه دانش‌آموزان از تناسب لازم برخوردار است؟

از این‌رو، مؤلفان کتاب **دانش‌آموزان با مشکلات عاطفی و**

رفتاری: راهنمای معلم، تلاش کرده‌اند با زبان ساده و دقیق و به‌طریقی مختصر، کاربردی و کارشناسانه، به پرسش‌های ذکر شده و برخی پرسش‌های دیگر، در خصوص دانش‌آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری

پاسخ و توضیح مناسب و لازم را بدهند و به عنوان یک کتاب راهنما، معلمان را راهنمایی کنند.

کتاب حاضر، از جمله کتاب‌های درسی است که در مجموعه کتاب‌های نیازهای آموزشی ویژه در لندن منتشر شده و مورد استقبال وسیع معلمان و دانشجویان روان‌شناسی و علوم تربیتی در دانشگاه‌های انگلستان، آمریکا و کانادا واقع شده است.

آقای «روی هوواریت» بیش از بیست سال، مدیر مدرسه ویژه (استثنایی) در آکسفورد بوده و در حال حاضر عضو هیئت علمی دانشگاه آکسفورد بروکز می‌باشد و خانم «پام فیشر» حدود سی و پنج سال به عنوان معلم دانش‌آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری، اشتغال داشته است.

شایان ذکر است، که در ترجمه کتاب حاضر، به زبان فارسی، ضمن حفظ امانت‌داری، با توجه به محتوای کتاب، اندک اصلاحی در عنوان کتاب، صورت گرفت و عنوان آن از «مشکلات عاطفی و رفتاری» به «دانش‌آموزان با مشکلات عاطفی و رفتاری: راهنمای معلم» تغییر یافت.

در ضمن، در پایان کتاب حاضر، دو پیوست مفید افزوده شده است. پیوست اول، تحت عنوان نقش‌ها و وظایف معلم، جایگاه معلم را مورد بحث قرار داده و هجده نقش مهم معلم را به اختصار معرفی کرده و مورد بررسی قرار داده است؛ زیرا که نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، برای تحقق اهداف انقلاب اسلامی و تداوم آن ناگزیر است به نظام آموزش و پرورش کشور توجه کند و نظام آموزش و پرورش، برای تحقق اهداف خود، باید به تأمین و تربیت معلمان لایق و شایسته، برای عصر حاضر و آتی

بیندیشد. در پیوست دوم، تحت عنوان کتاب‌شناسی معلم، به‌طور گزینشی، چند منبع مفید برای استفاده کارشناسان، پژوهشگران و علاقه‌مندان، معرفی شده است.

امیدوارم این کتاب مورد توجه معلمان عزیز، کارشناسان محترم، دانشجویان گرامی و اولیای ارجمند، واقع شود و گامی در جهت ارتقای آگاهی و شناخت آنان باشد.

دکتر احمد به‌پژوه

دانشیار روان‌شناسی دانشگاه تهران

www.ketab.ir

مقدمه

تمام کسانی که در امر تدریس مشارکت دارند، از دانشجویان گرفته تا متخصصان، می‌دانند که همواره دانش‌آموزانی با مشکلات عاطفی و رفتاری^۱ وجود دارند.

این گونه دانش‌آموزان، به‌طور معمول، بایدها و نبایدها را به‌خوبی می‌شناسند، زیرا به اندازه کافی با کلاس و مدرسه سروکار داشته‌اند. نکته موردسؤال این است که چرا آنان بیشتر وقت مدرسه خود را صرف کارهای بیهوده کرده و دست به انتخاب‌های نادرست می‌زنند؟ کوبیدن سرشان به دیوار، ظاهراً هیچ دردی ندارد. آنها تقریباً همیشه تلاش می‌کنند از دستشویی‌ها یا نواحی واقع در گوشه‌های حیاط که کسی از اتاق دبیران آنها را نمی‌بیند، به عنوان پاتق و محل سیگار کشیدن استفاده کنند. آنها در مسیر خلاف در درون راهرو حرکت کرده، پله‌ها را از مسیر ممنوع بالا می‌روند، به‌طور مداوم نیاز به رفتن به دستشویی دارند و تکالیف و دفتر و نوشت افزار و کتاب خود را فراموش می‌کنند. آنها همواره با لباس‌های مدرسه، گزارش کار، حضور در کلاس، وقت نهار و نشست‌های مدرسه مشکل دارند. آنها یا تنها هستند و یا مشغول دعوا با دیگرانند. این گونه دانش‌آموزان به‌طور معمول، دوستان ناباب انتخاب می‌کنند و نیز امکان دارد گستاخ و ناامید کننده باشند.

این گونه مشکلات که آنها از نظر دریافت و قبول مقررات و فهم روابط و تعاملات اجتماعی دارند، در واقع نیازهای آموزشی ویژه آنان را تشکیل می‌دهند. وجود چنین دانش‌آموزانی در کلاس شما نه تنها موانعی در راه آموزش و تدوین شما نیستند، بلکه پذیرش آنان در کلاس نشانه ابراز همدردی و روشن‌فکری شماست.

راهنماهای ارائه شده در این کتاب، در طول تجربه کاری مؤلفان در مدرسه ویژه دانش‌آموزان با مشکلات رفتاری و عاطفی در طول بیست‌وپنج سال رشد یافته و به دست آمده است. دانش‌آموزان در طول این تجربه مجموعه‌ای از اختلال‌های رفتاری را به نمایش گذاشتند. مؤلفان کتاب با مدیریت و نظارت بر دانش‌آموزان در برنامه‌های یکپارچه‌سازی و آموزش ضمن خدمت در دانشگاه‌ها و مدارس عادی، دانش کسب‌شده را در دسترس خوانندگان قرار داده‌اند.

هدف این کتاب، کمک به شما در مدیریت موفق این قبیل دانش‌آموزان است، به طوری که این کتاب به شما کمک می‌کند مجموعه‌ای از راهبردها، راهکارها و مهارت‌های مؤثر را برای برخورد با آنان فراگیرید. راهبردها و راهکارهایی را که مؤلفان معرفی می‌کنند، ساده نیست، اما مانند این گونه دانش‌آموزان، هیجان‌انگیز، محرک و چالش است. برخی از روش‌های مؤلفان را در کلاس خود به کار بگیرید و امیدواریم از نتایج به دست آمده، شگفت‌زده شوید.